

ПРОБЛЕМИ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ МОВИ

УДК 811.161.2'373.7'243:37.016-057.87

ЗАГАЛЬНОДИДАКТИЧНІ ТА СПЕЦІАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ВВЕДЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМЦЯМ

Галина Кузь

кандидат філологічних наук, доцент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Пряшівський університет (Словаччина)

У статті йде мова про принципи, методи і методики формування мовної і лінгвокультурної компетенції засобами фразеології у процесі вивчення української мови як іноземної. Дотримання загальнодидактичних (системності і послідовності, доступності, зв'язку теорії з практикою, наочно-сті) та лінгвістичних (лінгвокраїнознавча та комунікативна цінність, доступність, нормативність, пов'язаність із граматичним і лексичним мінімумами, можливість витлумачити фразеологічну одиницю стисло і знайомими словами, прозора внутрішня форма, наявність відповідника в рідній мові / екзотичність, орієнтація на сучасну дійсність) принципів введення фразеології в процес викладання української мови як іноземної дозволить найефективніше формувати комунікативні й соціокультурні навички та компетенції, підвищувати зацікавлення предметом, створювати доброзичливу атмосферу в групі. Звернено увагу на багаторівневість етнокультурної інформації, закованої у фразеологічних одиницях різних типів, запропоновано способи та методики праці з цими фразеологізмами відповідно до визначених у лінгводидактиці іноземних мов рівнів вивчення. Узasadнено потребу розширення методичних матеріалів з української мови як іноземної різними типами навчальних словників, зокрема лінгвокультурологічними та фразеологічними.

Ключові слова: фразеологізм, міжкультурна комунікація, мовна компетенція, фонові знання.

GENERAL DIDACTIC AND SPECIALIZED PRINCIPLES OF THE INTRODUCTION TO PHRASEOLOGY IN TEACHING THE UKRAINIAN LANGUAGE TO FOREIGNERS

Halyna Kuz

PhD of Philological Sciences, Associate Professor

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

lecturer at the Department of Ukrainian Studies of The University of Presov

The article deals with the principles, methods and techniques of formation of linguistic and cultural competences by means of phraseology in the process of studying the Ukrainian language as a foreign language. Adherence to the general didactic (principles of systematic character and consistency, of accessibility, of connection between theory and practice, of use of visual methods) and linguistic principles (lingua and country-specific value, communicative value, accessibility, normativity, connection with grammatical and lexical minima, possibility to interpret the phraseological unit briefly using familiar words, the transparent internal form, the presence of an equivalent in the native language / exotic character, orientation to the present reality) of the introduction to phraseology in the process of teaching the Ukrainian language as a foreign language will allow to form the communicative and socio-cultural skills and competences most effectively, to raise the interest in the subject, to create a friendly atmosphere in the group. The attention was paid to the multilevelness of ethno-cultural information encoded in phraseological units of various types, methods and techniques of work with these phraseologisms were proposed in accordance with the levels of studying foreign languages defined in lingvodidactics. The necessity of expanding methodological materials of the Ukrainian language as a foreign language is determined by different types of educational dictionaries, in particular lingvocultural and phraseological ones.

Keywords: phraseologism, intercultural communication, linguistic competence, background knowledge.

Оскільки мова виконує дві найважливіші функції – комунікативну й когнітивну (пізнавальну), іноземці вивчають українську мову не тільки як новий код – спосіб вираження думки з метою навчання, а й як джерело знань про українську

культуру. З цією метою курси української мови як іноземної (УМІ) включають країнознавчу інформацію про географічні та природні умови, історію, культуру, сучасне суспільне життя, державний устрій, освітні заклади, традиції, свята

тощо. Лінгвокраїнознавчі орієнтири допомагають студентам сформувавши уявлення про національно-культурну специфіку мовленнєвого спілкування носіїв, особливості поведінки й етикету, духовні цінності українців, їхні традиції.

Потреба такого широкого культурного тла засвоєння мови іноземцями впливає із комунікативних потреб студентів, до яких відносять: необхідність у побутовому та професійному спілкуванні з носіями мови; прагнення підтримувати неформальні стосунки з однолітками та співпрацівниками; збагачення словникового запасу задля вдалого ведення переговорів; необхідність адекватного розуміння отриманої інформації; потребу в доборі мовних засобів, що відповідають ситуації спілкування, задля усунення культурних непорозумінь і конфліктів.

Мета нашого дослідження – з'ясувати критерії, форми і способи відбору фразеології для її вивчення іноземними студентами на різних рівнях опанування української мови, а також загальнодидактичні та лінгвістичні засади уведення фразеологічного матеріалу в навчальний процес. Актуальність такого дослідження впливає з необхідності узагальнити й осмислити розрізнену інформацію з цієї теми з урахуванням найновіших досягнень у галузі лінгвістики, методики викладання української мови як іноземної, культурології.

Українська лінгводидактика УМІ – порівняно молодий напрям прикладного мовознавства, а тому чимало важливих проблем в ній ще не достатньо розроблені. З-поміж таких проблем і використання фразеології в процесі навчання і вивчення УМІ, якому присвячено лише поодинокі статті. Зокрема, принципи добору фразеології для вивчення чужоземцями розглянуто у публікаціях Г. Кузь, Л. Ніколайчук, Н. Ядловської; можливості використання різних тематичних груп фразеології в дидактичному процесі досліджували О. Антонів, Г. Наконечна, Ю. Сагата; методичні прийоми залучення і семантизації фразеологізмів описані у статтях Г. Кузь, Т. Лагути (див. список літератури).

Уведення в дидактичний процес лінгвокраєзнавчих, культуромістких одиниць вимагає (з огляду на складність і багатоаспектність їхньої культурної семантики) особливо ретельного дотримання загальнодидактичного **принципу системності та послідовності**: матеріал належить пропонувати у певному порядку залежно від специфіки мовних категорій та структурних зв'язків, що їх пов'язують. Очевидно, при формуванні фразеологічних мінімумів варто брати до уваги рівень вивчення мови та відповідність іншим елементам (лексичним, граматичним та ін.) цього рівня.

На початковому та базовому рівнях А1-А2 (використовуємо назви рівнів за проектом Державного стандарту з української мови як іноземної) першочерговими критеріями добору фразеологіч-

них одиниць є їх **доступність, прозорість внутрішньої форми, комунікативна цінність, можливість одним-двома словами витлумачити значення, „інтернаціональність” фразеологічної одиниці (ФО)** [2, с. 124]. Отже, фразеологізми, які можна пропонувати для вивчення на початкових етапах, мають мати у своєму складі впізнавані лексичні компоненти в нормативних формах, а значення таких одиниць має бути легко встановлюване (наприклад, *права рука; біла ворона; гіркий хліб; чиста година; на чорний день; відкриті очі; вкладати душу; втратити голову; вставати з лівої ноги; мати довгий язик; мати зуб; задирати носа; давати слово; давати гарбуза; муха вкусила; з роси і води; не всі дома; ні риба, ні м'ясо; хліб за хліб; як за рідну маму; як з відра; як сир у маслі*).

Як бачимо, компонентний склад поданих ФО збігається із лексичним мінімумом, передбаченим для цих рівнів: маємо тут лексику на позначення частин тіла, сімейної спорідненості, назви побутових предметів та страв, часто живі дієслова, прикметники та займенники. Внутрішня форма цих фразеологізмів доволі прозора (тут представлено фразеологічні єдності, цілісне значення яких умотивоване значенням компонентів); семантизація не викликає труднощів. Значення запропонованих фразеологізмів обумовлене лексичними темами, що їх опановують студенти на перших етапах: ФО можна використати в описі людини – її зовнішності, рис характеру, діяльності.

На початковому етапі навчання української мови в іншомовній аудиторії не можна залишати поза увагою **принцип доступності**, дидактичним правилом якого є рух «від простого до складного». Це означає, що нова інформація мовного та культурологічного характеру має надходити невеликими порціями, а зміст завдань повинен бути посильним для виконання (міру посильності визначає рівень попередньо набутих знань).

На рубіжному та високому рівнях (В1-В2) важливо брати до уваги **пов'язаність із граматичним та лексичним мінімумами та частотність використання ФО**, а також їхню тематичну доречність. Наприклад, можна використати ФО при вивченні різнорідних граматичних форм і конструкцій: іменників у різних формах (*варити воду; на голову не налазить*); прикметників (*соломонове рішення; до нових віників*); займенників (*і нашим, і вашим; брати себе в руки; відійти на той світ*); числівників (*у чотирьох стінах; п'яте через десяте; додати своїх п'ять копійок*); прислівників (*по барабану; раз плюнути; світ за очі*) та дієслівних форм (*заборонений плід; вивести на чисту воду; не знаходити собі місця; руки не доходять; як водою нанесено; Боже, помагай!*).

Принцип зв'язку теорії з практикою обумовлює рівномірне чергування теорії та практики у процесі оволодіння українською мовою, а відповідно культурологічна лексика та фразеологія

мають відображати життєві реалії, збігатися з потребами студентів, не відриватися від буденності, інформувати про країну, спосіб життя її громадян, матеріальні та духовні цінності, національний характер. Відповідно до навчального процесу можна залучати фразеологізми:

- які відображують народні звичаї, обряди, вірування, зокрема й релігійні уявлення та заборони (*дати гарбуза; виносити сміття з хати; переходити дорогу; з легкої руки; як у воду дивитися; встати з лівої ноги*);

- ФО з етикетною функцією (*Боже, помагай; вічна пам'ять; дякувати Богу; слава Богу; проси Господи*);

- часто вживані ФО з компонентами-зоонімами, фітонімами, соматизмами та ін. (*жаба душить; як риба в воді; як курка лапою; шукати на вербі грушок; упасти з дуба; розкусити твердий горіх; як сніг на голову; рубати з плеча; в очі*);

- із компонентами-назвами культурно значущих об'єктів: онімів, традиційних побутових предметів чи страв (*язик до Києва доведе; про мене, Семене; не дай, Боже, з Івана пана; повертати голоблі; облизати макагін; не з медом; дешевий, як борщ; заварити кашу*);

- фразеологізми із компонентами-символами та назвами загальнонародських понять (*гарна, як калина; блідий, як смерть; свята правда; як брехня по селу; з роси і води; їсти землю*);

- фразеологізми на позначення та для вираження емоцій (*Хай йому грець!; Лиха година!; Кінець світу!; Боже, твоя воля!; Шляк трафить!*);

- фразеологізми суспільно-політичної тематики і сфери використання (*маємо те, що маємо; пройти вогонь, воду і мідні труби; вікно в Європу; відкривати Америку; верхівка айсберга; чорний лебідь; гібридна війна*).

Важливим дидактичним підходом, використовуваним у процесі викладання, є **принцип наочності**, завдяки якому студенти засвоюють навчальний матеріал через формування яскравих образів та уявлень, що утворюють зв'язки між явищами, які вивчають, та сприяють їх запам'ятовуванню. Щодо реалізації цього принципу на заняттях УМІ, то, як відомо, можна використовувати два його типи: як засіб навчання та засіб пізнання. Перший залучає зорово-слухові зразки (звукозаписи, таблиці, схеми, навчальні картинки, відеофільми, комп'ютерні програми), за допомогою яких студент оволодіває звуковимовними нормами, лексико-граматичними одиницями; вчиться розуміти мовлення на слух та висловлюватися в межах визначеного кола тем і ситуацій.

Другий тип наочності розглядають як джерело інформації, що надає студентам відомості про країну, мову якої вивчають. Допомогти в засвоєнні широкого контексту культурних явищ, відтворених через засоби фразеології, можуть мультимедійні засоби. Так, наприклад, ілюстрацією до приказки *Бодай вас злидні посіли!* може стати відеомультимедійний фільм „Злидні” Степана Ковалюка, клятву *їсти землю* можна проілюструвати фрагментом із фільму «За двома зайцями», а сформуванню комунікативне сприйняття приказки *Якось-то воно буде!* допоможе аудіозапис гуморески Остапа Вишні „Чухраїнці”.

Вищий і найвищий рівні вивчення української мови як іноземної (С1-С2) передбачають вивчення стилістичних особливостей мовних одиниць лексичного, граматичного та синтаксичного рівнів. Досягнення цієї мети потребує засвоєння різнопланової фразеології – від книжної, термінологічної аж до зниженої, просторічної, розмовної чи сленгової. На виборі книжної, термінологічної фразеології не будемо зупинятися детальніше, адже добір таких одиниць обумовлений фахом та професійними зацікавленнями слухачів, які вивчають мову. Зрештою, вичерпну інформацію про такі стійкі термінологічні сполуки представлено у відповідних словниках, а книжну фразеологію – у фразеологічних словниках літературної мови. Що ж до розмовної, сленгової, просторічної фразеології, то її засвоєння потребує активної участі вчителя: на етапі добору текстів для домашнього читання, з яких можна почерпнути інформацію про особливості використання такої фразеології, у процесі аудиторної роботи з художніми та публіцистичними текстами, при перегляді фільмів (зокрема, й мультимедійних) та ін.

Практика підтверджує велике зацікавлення студентів лексикою і фразеологією сучасного поточного мовлення, зокрема молодіжного (*їде дах, по цимбалах, бути в глибокій комі, повний капець, усе пофігу, виставити хату, понти колотити*), фразеологією засобів масової інформації (*слуги народу, війна компроматів, телефонне право, виборчі перегони, кредит довіри, у коридорах влади*), неофразеологією, пов'язаною із суспільними подіями останніх років (*Небесна сотня, Революція гідності, ввічливі чоловічки, старший брат, північний сусід, рускій мір, гібридна війна, візитівка Яроша, злидні бачки, розіп'ятий хлопчик*).

Цікавими джерелами етнолінгвістичної інформації є комунікативно-прагматичні характеристики фразем – мовленнєвих штампів. Так, наприклад, фразеологізми на зразок *коли верба груші родитиме, щоб тебе качка копнула!, бодай вам гарбуз отелився!, щоб ти скис!*, окрім комунікативної, інформативної, оцінної, етикетної, виконують ще й контактнорегулювальну функцію, пом'якшують вираження емоційно-негативної реакції.

Цікавими для вивчення іноземцями з комунікативного погляду можуть бути фразеологізми-репліки, що використовуються як стандартні відповіді в типових ситуаціях:

1. *Бог його знає!; Бог знає що!; Біс його знає!; Хрін його батька знає!* у значенні «не знаю»;
2. *Чорт-ма!; Бог дасть!* у значенні «нема»;
3. *Дасть бог!* вживається при вираженні «надії, сподівання на добре завершення чогось»;
4. *Господь вас розбере!; Чорт вас розбере!; Біс ногу вломить!* у значенні «важко, неможливо розібратися»;
5. *Бог з ним!; Бог з тобою!; Біс із ним!; Чорт з тобою!* на позначення «згоди, примирення, прощення, заперечення чієїсь слів»;
6. *Борони (боронь), Боже!; Крий, Боже!; Не приведи Господь!; Нехай Бог боронить!; Не дай, Боже!* вживається для «заперечення (небажаності) чого-небудь»;
7. *Чорта з два!; Чорта лисого!* – «так не буде, категоричне заперечення»;
8. *На біса!; На чорта!* – у значенні «навіщо, для чого»;
9. *Бог (чорт, біс, нечистий і т.ін.) поніс (приніс та ін.)!* – «хтось кудись пішов»;
10. *Дай, Боже, пам'ять!* вживається як висловлення «бажання, намагання пригадати що-небудь».

Фразеологія як культуромісткий елемент є важливим складником вивчення мови з огляду на комунікативну і соціокультурну перспективу: в ній акумульовано аксіологічні та поведінкові знання, без яких неможлива повноцінна комунікація, особливо в міжкультурному просторі. Залучення фразеологічного матеріалу при вивченні мови, як рідної, так і іноземної, з метою формування комунікативних компетенцій вимагає усвідомлення механізмів збереження і трансляції культурних кодів фразеологічними одиницями, а також навичок виявляти, розшифровувати, коментувати культурну інформацію, закладену в різного типу фразеологізмах. У цьому зв'язку вважаємо вкрай необхідним розширити методичне забезпечення викладання УМІ різнотипними навчальними фразеологічними словниками, у тому числі й лінгвокраїнознавчими, підручниками і методичними посібниками із ширшим використанням фразеології, створенням банку різностильових та різного рівня складності текстів, придатних для засвоєння дискурсивних особливостей фразеологізмів.

Формування етнокультурного (представленого прецедентними іменами, ситуаціями, афоризмами, пареміями, символами та ін.) та фразеологічного (як частини етнокультурного) мінімумів є одним з найактуальніших завдань методики УМІ.

Література

1. Антонів О. Стіїкі народні порівняння на позначення зовнішності людини: лінгвокраїнознавчий аспект // Вісник Львів. ун-ту. Серія філологічна. Вип. 34. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2004. С. 471-481.
2. Кузь Г. До проблеми формування фразеологіч-

- ного мінімуму. // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: зб-к наукових праць. Вип. 8. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2013. С. 122-129.
3. Кузь Г. Фразеологія у формуванні мовної компетенції студентів у процесі викладання української мови як іноземної // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. Львів, 2009. С. 172-179.
4. Лагута Т. Фразеологізми як аспект вивчення лексики української мови іноземними студентами. URL: <http://www-center.univer.kharkov.ua/vestnik/full/23.pdf>
5. Наконечна Г. Дидактичні особливості фразеологічних богословізмів у вивченні української мови як іноземної // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб-к наукових праць. Вип. 2. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2007. С. 119-121.
6. Сагата Ю. Анімалістична фразеологія у вивченні мови як іноземної // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: зб. наук. праць. Вип. 4. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2009. С. 157-171.
7. Ядловська Н. Фразеологічний матеріал української мови в чужомовній аудиторії // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб-к наукових праць. Вип. 2. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2007. С. 122-125.

REFERENCES

1. Antoniv O. Stiiki narodni porivniannia na poznachennia zovnishnosti liudyny: lnhvokrainoznavchyi aspekt // Visnyk Lviv. un-tu. Seriiia filolohichna. Vyp. 34. Lviv: LNU im. I. Franka, 2004. S. 471-481.
2. Kuz H. Do problemy formuvannia frazeolohichnoho minimumu // Teoriia i praktyka vykladannia ukraïnskoi movy yak inozemnoi: zb-k naukovykh prats. Vyp. 8. Lviv: LNU im. I. Franka, 2013. S. 122-129.
3. Kuz H. Frazeolohiia u formuvanni movnoi kompetentsii studentiv u protsesi vykladannia ukraïnskoi movy yak inozemnoi // Teoriia i praktyka vykladannia ukraïnskoi movy yak inozemnoi. Lviv, 2009. S. 172-179.
4. Lahuta T. Frazeolohizmy yak aspekt vyvchennia leksyky ukraïnskoi movy inozemnymy studentamy. URL: <http://www-center.univer.kharkov.ua/vestnik/full/23.pdf>
5. Nakonechna H. Dydaktychni osoblyvosti frazeolohichnykh bohoslovizmiv u vyvchenni ukraïnskoi movy yak inozemnoi // Teoriia i praktyka vykladannia ukraïnskoi movy yak inozemnoi : zb. nauk. prats. Vyp. 2. Lviv : LNU im. I. Franka, 2007. S. 119-121.
6. Sahata Yu. Animalistychna frazeolohiia u vyvchenni movy yak inozemnoi // Teoriia i praktyka vykladannia ukraïnskoi movy yak inozemnoi : zb.

nauk. prats. Vyp. 4. Lviv: LNU im. I. Franka, 2009. S. 157-171.

7. Iadlovskaja N. Frazeolohichniy material ukrainskoi movy v chuzhomovnij audytorii // Teoriia i prakty-

ka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi: zb. nauk. prats. Vyp. 2. Lviv: LNU im. I. Franka, 2007. S. 122-125.